

ДЕКОМПРЕСІЯ ТЕКСТУ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Пропонована стаття є спробою визначити та схарактеризувати явище декомпресії при перекладі художнього тексту з англійської мови на українську. У статті наголошується, що власне граматичні розбіжності порівнюваних мов є першопричиною розгортання тексту перекладу.

Ключові слова: декомпресія, граматичні трансформації, підрядне речення, неособові форми дієслова.

Єрьоменко С.В. Декомпрессия текста в процессе перевода с английского языка на украинский. Предлагаемая статья является попыткой определить и охарактеризовать явление декомпрессии при переводе художественного текста с английского языка на украинский. В статье подчеркивается, что именно грамматические расхождения сравниваемых языков являются первопричиной развертывания текста перевода.

Ключевые слова: декомпрессия, грамматические трансформации, придаточное предложение, неличные формы глагола.

Yeriomenko S.V. Text decompression while translating from English into Ukrainian. The given article outlines the peculiarities of decompression in the process of translation from English into Ukrainian. The research has been done on the basis of the novel 'The Great Gatsby' by F. Scott Fitzgerald and its translation into Ukrainian performed by M. Pinchevskiy. Decompression is mainly used while translating English infinitive and infinitival complex object and complex subject constructions; English participle I and II, and participial I complex object construction; English gerund. Sentence fragmentation is one more example of decompression. The syntactical function of the non-finite form of the verb is taken into consideration in the process of translation. Divergences in the English and Ukrainian languages mainly on the grammatical level or absence of some grammatical forms and complexes in Ukrainian required the usage of different grammatical transformations in the process of translation (mostly substitution of parts of speech, sentence members, sentence types and transposition of the sentence members). These transformations led to the widening of the target text, thus to decompression of the target text.

Key words: decompression, grammatical transformations, subordinate clause, non-finite form of the verb.

Визначення декомпресії, її специфіки та особливостей застосування у процесі перекладу не є предметом частих і ґрунтовних досліджень у перекладознавстві та лінгвістиці. Лише низка дослідників торкається цього питання у своїх працях, серед них назвемо В.І. Карабана, Л.Л. Нелюбіна, Т.А. Казакову, О.В. Бреус, Ю.І. Камінського, В.В. Мирошніченко та ін.

Словникове визначення поняття «декомпресії» є наступним: 1) розширення первинного тексту, комунікативна цінність його при цьому набуває нових елементів – розширюється транспозиція; 2) введення у перекладі додаткових слів і навіть речень; 3) збільшення кількості інформації вихідного тексту [4, 43]. Вже у словниковому визначенні декомпресії спостерігається багатозначність цього явища та протиріччя у його розумінні, що призводить до наявності двох точок зору серед вчених. Так, низка дослідників розуміють

декомпресію досить широко – «як лінійне або вертикальне розширення мовної одиниці (слова, словосполучення, речення, тексту), що виникає в результаті необхідності заповнення фонетичних, морфемних, лексико-семантичних, синтаксичних або культурно-психологічних лакун генетично неспоріднених мов» [2, 110] (звідси існують і пропонуються такі терміни, як декомпресія терміна, декомпресія реалії, декомпресія композитів, афіксальна декомпресія тощо). Інші ж вчені розуміють декомпресію як виключно граматичне явище «збільшення з різних об'єктивних причин обсягу речення цільової мови у порівнянні з обсягом речення мовою оригіналу» [3, 294]. У перекладознавчій літературі також пропонується термін розгортання як синонімічний декомпресії [1]. Автор статті приєднується до думки тих вчених, які вважають, що декомпресію слід розуміти перш за все як граматичне явище, як збільшення обсягу та ускладнення структури речення (тексту) при перекладі.

Отже, дана стаття – це спроба проаналізувати та визначити специфіку застосування декомпресії при перекладі з англійської мови на українську, виявивши відповідні граматичні форми і конструкції, відмінності між якими у порівнюваних мовах призводять до розгортання тексту у процесі перекладу.

Матеріалом дослідження став роман відомого письменника Френсіса Скота Фіцджеральда, а саме «Великий Гетсбі» (*“The Great Gatsby”*) [5]. Переклад роману українською мовою був здійснений М. Пінчевським [6]. Кількість вибірки становить 181 речення (100%) використання декомпресії в українському перекладі.

Аналіз прикладів вибірки дав нам змогу вести мову при виділенні таких випадків застосування декомпресії при перекладі з англійської мови на українську. Отже, декомпресія зустрічається при передачі:

1. англійського інфінітива у різних синтаксичних функціях та його комплексів (складний додаток і складний підмет), що становить відповідно 24.3% і 13.8%. Дана неособова форма дієслова передається в українському перекладі за допомогою підрядних обставинних речень мети чи причини, а інфінітивні комплекси зазвичай передаються за допомогою складного речення, до складу якого входить неозначено-особове / безособове речення та підрядне з'ясувальне речення або ж головне двоскладне речення та підрядне з'ясувальне. Структура речення при перекладі значно змінюється: воно ускладнюється різними підрядними реченнями, змінюється тип речення, тип зв'язку у реченні тощо. Пропоновані нижче приклади ілюструють вищезазначене.

I never saw this great-uncle but I'm supposed to look like him – with special reference to the rather hard-boiled painting that hangs in Father's office (10).

Я ніколи не бачив свого двоюрідного діда, **але кажуть, ніби я схожий на нього** – засвідчувати це має його досить грубий портрет, що висить у батьковому кабінеті (15).

She's said to be very beautiful by people who ought to know (32).

Вона красуня – так кажуть усі, хто розуміє (37).

У даних прикладах ми спостерігаємо застосування декомпресії в українському перекладі при передачі інфінітивної конструкції складний

підмет – *I'm supposed to look like him, She's said to be very beautiful*. Перекладач традиційно передає ці конструкції в українському перекладі за допомогою складного речення, яке містить неозначено-особове речення „але кажуть” та двоскладне речення „так кажуть усі”, які далі супроводжуються підрядним з'ясувальним реченням „ніби я схожий на нього” або ж окремим двоскладним реченням – „вона красуня”. Тобто у першому прикладі суб'єктний інфінітивний зворот передається за допомогою складного складнопідрядного речення, а у другому прикладі це також складне речення з безсполучниковим зв'язком. Як наслідок у реченні перекладу спостерігається граматична трансформація заміни типу речення, воно ще більше ускладнюється підрядними реченнями (у першому прикладі), а у другому випадку – речення також ускладнюється та доповнюється безсполучниковим зв'язком, тобто змінюється тип речення та тип зв'язку у реченні. Також слід констатувати, що власне інфінітив передається при перекладі вже іншою частиною мови – прикметником, отже спостерігається ще й граматична трансформація заміни частини мови.

Jordan's party were calling impatiently to her from the porch but she lingered for a moment to shake hands (32).

Супутники Джордан уже стояли біля виходу й нетерпляче гукали до неї, але вона зупинилася, **щоб потиснути мені руку** (37).

He jumped off to give me a better view (98).

Він зіскочив з підніжка, **щоб я оглянув її в усій красі** (102).

Як ми вже зазначали, декомпресія тексту спостерігається також і при передачі інфінітива, який виконує у реченні синтаксичну функцію обставини. У двох вищенаведених прикладах ми спостерігаємо переклад англійського інфінітива у ролі обставини мети за допомогою українського підрядного обставинного речення мети (щоб потиснути мені руку, щоб я оглянув її у всій красі). Зрозуміло, що такий варіант перекладу веде до декомпресії вихідного тексту та супроводжується граматичними трансформаціями заміни типу речення і типу зв'язку. У першому реченні складне сурядне речення залишається складним, проте вже з різними типами зв'язку – сурядним і підрядним. У другому ж прикладі просте речення замінюється на складне речення у перекладі. Цікаво, що у першому прикладі інфінітив зберігається при перекладі, у другому ж випадку інфінітив передається за допомогою особової форми дієслова – тобто відбувається ще й граматична трансформація заміни частини мови.

2. другою за частотністю є декомпресія речення при перекладі англійського дієприкметника I і II та складного додатку з дієприкметником I, що відповідно становить 23.2% і 12.1%. Дієприкметник I і II переважно виконують в англійському реченні функцію означення та передаються за допомогою підрядних означальних речень в українському перекладі. Зворот складний додаток з дієприкметником I передається за допомогою складного речення, до складу якого входить головне двоскладне речення та підрядне з'ясувальне. У таких випадках також спостерігається заміна типу речення, типу зв'язку у реченні, граматичні заміни частин мови тощо. Наведені нижче приклади є ілюстрацією до сказаного.

... while trying to look pleasantly interested and **a little deaf** I followed Daisy around a chain of **connecting verandas** to the porch in front (23).

... а я, зображуючи галантну зацікавленість і водночас **удаючи, ніби трохи недочуваю**, обійшов з Дейзі будинок; уже зовсім споночило, **коли веранди, що сполучалися між собою**, вивели нас знову на центральну терасу (28).

Most of the **remaining women** were now having fights with men **said to be their husbands** (63).

Більшість дам, які ще лишалися тут, сварилися тепер з панами, що, **очевидно**, називали себе їхніми чоловіками (67).

У пропонуванних прикладах англійський дієприкметник I *connecting*, *remaining*, вжитий у ролі означення, передається в українському перекладі за допомогою підрядних означальних речень – „що сполучалися між собою”, „які ще лишалися тут”. Декомпресія супроводжується граматичними замінами типу речення (друге просте речення стає складним при перекладі з різними типами зв'язку), замінами типів зв'язку, та замінами частин мови, оскільки дієприкметник передається за допомогою особового дієслова в українському перекладі. У пропонуванних прикладах ми спостерігаємо й інші випадки застосування декомпресії при перекладі. У другому реченні вжито дієприкметник II *said* у ролі означення, який в перекладі передається також за допомогою підрядного означального речення – „що, очевидно, називали себе їхніми чоловіками”. У першому ж прикладі спостерігається досить цікавий випадок застосування перекладачем декомпресії вихідного тексту, оскільки словосполучення *a little deaf* розгортається при перекладі до підрядного з'ясувального речення – „удаючи, ніби трохи не дочуваю”.

3. декомпресія в українському перекладі спостерігається і при передачі ще однієї неособової форми дієслова – англійського герундія, що відповідно становить 13.3%. Герундій вживається у різних синтаксичних функціях, зокрема означення чи додатку, та передається за допомогою підрядних означальних речень чи підрядних з'ясувальних. Знову ж таки декомпресія призводить до ускладнення речення перекладу, до зміни типу речення, граматичних замін. Проілюструємо вищесказане прикладами.

You can't stop going with an old friend on account of rumors and on the other hand I had no intention of being rumored into marriage (52).

Негоже рвати давню дружбу з дівчиною через якісь плітки, та, з іншого боку, **мені зовсім не хотілося, щоб ті плітки врешті довели мене до шлюбу** (56).

У даному випадку герундій вжито у синтаксичній функції означення після іменника з прийменником *intention of*. В українському перекладі герундій передано за допомогою підрядного з'ясувального речення – „щоб ті плітки врешті довели мене до шлюбу”. На наш погляд, переклад за допомогою підрядного речення зумовлений тим, що герундій у вихідному реченні вжито у пасивній формі (*being rumored*). Ми спостерігаємо застосування перекладачем граматичних трансформацій заміни типу речення, типу зв'язку у реченні та заміни частин мови, оскільки власне герундій передається за

допомогою іменника.

4. членування речення, як різновид декомпресії, також зустрічалося в українському перекладі, проте воно становить лише 6.1% і пов'язано, перш за все, з вживанням у реченні декількох неособових форм дієслова, переклад яких ускладним би настільки українське речення, що перекладач вважав за доцільніше розділити цей відрізок на декілька речень у перекладі. Наприклад:

*The nature of Mr. Tostoff's composition eluded me, because just as it began my eyes fell on Gatsby, **standing alone on the marble steps and looking** from one group to another with approving eyes (77).*

Я, однак, *так* і не збагнув суті композиції містера Тостова, бо тільки-но її заграли, я раптом побачив Гетсбі. Він стояв на мармурових сходах і задоволено роздивлявся на своїх гостей, перебігаючи очима від столика до столика (82).

У даному прикладі складне речення оригіналу розбито на два у перекладі. На наш погляд, це зумовлено низкою причин. По-перше, тим, що вихідне речення є складним з різними типами зв'язку. По-друге, тим, що у реченні вжито декілька дієприкметників I у ролі означення (*standing, looking, approving*), які не мають відповідників в українській мові та можуть бути перекладені лише за допомогою підрядного речення. Тому перекладач вирішив розділити вихідне речення на два у перекладі, ввівши підмет „він”. Зрозуміло, що такий переклад призводить до заміни типів речення, граматичних перестановок, заміни членів речення (означення стає присудком) та частин мови (дієприкметник передається за допомогою особової форми дієслова). Збереження речення при перекладі призвело б до його ускладнення численними підрядними реченнями та до незрозумілості тексту перекладу.

5. до групи інше в українському перекладі, яка становить 7.2%, ми віднесли випадки розгортання слова або ж словосполучення до підрядного речення при перекладі. Пропоновані речення є ілюстрацією до вищезазначеного.

*It was a body **capable** of enormous leverage – a cruel body (64).*

Це було тіло, **в якому вчувалася мертва хватка**, – жорстоке тіло (64).

*My family have been prominent, **well-to-do people** in this middle-western city for three generations (3).*

Я належу до заможної родини, **яка от уже в третьому поколінні відіграє значну роль у житті** нашого середньозахідного міста (7).

У вищенаведених прикладах ми спостерігаємо переклад прикметників *capable, well-to-do* за допомогою підрядних означальних речень в українській мові. Такий переклад можна пояснити, перш за все тим, що прикметники виконують у реченні функцію означення, тому їх цілком можна передати в українській мові за допомогою підрядних речень. У другому прикладі вжито два прикметника з подібним значенням „заможній”, „видатний”, „відомий” (*prominent, well-to-do*), тому перекладач вважав за доцільне переосмислити ситуацію та передати один з прикметників за допомогою підрядного речення. На наше переконання, у таких випадках декомпресія тексту зумовле-

на не лише виключно об'єктивними причинами, а також й індивідуальними перекладацькими рішеннями, які спираються не лише на граматичні перетворення, а й мають за підґрунтя і зміни змістовного плану тексту.

Основним висновком проведеного аналізу є те, що найчастотнішими випадками застосування декомпресії вихідного англійського тексту при його перекладі українською мовою є, перш за все, переклад неособових форм дієслова, а саме – інфінітива да дієприкметника I і II та їх комплексів. За результатами нашої вибірки частотність цих випадків складає 133 речення (73.5%). Це можна пояснити як відсутністю деяких граматичних форм дієприкметника I і II в українській мові, відсутністю синтаксичних комплексів, так і різноманітністю синтаксичних функцій у реченні, виконуваних цими неособовими формами дієслова. Тобто граматичні розбіжності англійської та української мов, відсутність певних граматичних форм, незбіг граматичних категорій і функцій, перш за все, є причинами декомпресії перекладного тексту. Ми наголошуємо у даній статті на тому, що декомпресію при перекладі слід розуміти як розгортання тексту, яке викликано граматичними розбіжностями порівнюваних мов та яке є наслідком застосування перекладачем низки граматичних трансформацій.

Перспективність дослідження вбачається у поглибленому дослідженні декомпресії тексту різного функціонально-стильового спрямування, взаємозв'язку декомпресії та компресії тексту та виробленні відповідних узагальнень.

Список літератури

1. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – Серия: Изучаем иностранные языки / Т.А. Казакова. – СПб.: Изд-во Союз, 2000. – 320 с.
2. Камінських Ю.І. Комплементарна єдність компресії та декомпресії в межах закону мовної економії / Ю.І. Камінських // Вісник СумДУ / відп. ред. О.А. Дубасенюк. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. - №1. – С. 109-112.
3. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів освіти / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
4. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
5. F. Scott Fitzgerald. The Great Gatsby // [Електронний ресурс]. Режим доступу: FreeeBooksatPlaneteBook.com
6. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі / Переклад М. Пінчевського. – Харків: Фоліо, 2003.- 397 с.

References

1. Kazakova, T.A. (2000). Prakticheskie osnovu perevoda. SPb: Sojuz.
2. Kaminskih, Yu.I. (2007). Komplementarna yednist' kompresii ta dekompresii v mezhah zakonu movnoi ekonomii. In Visnik SumDU, № 1, 109-112.
3. Karaban, V.I., Meys, Dzh. (2003). Pereklad z ukrainskoi movu na angliysku. Vinnitsa: Nova Knuga.
4. Neliubin, L.L. (2003). Tolkovij perevodovedcheskij slovar'. M: Flinta: Nauka.
5. Fitzgerald, F.S. The Great Gatsby. [Elektronnij resurs]. Rezhim Dostupu: FreeeBooksatPlaneteBook.com
6. Fitzgerald, F.S. (2003). Velikiy Gatsby. Pereklad M. Pinchevskogo. Kharkiv: Folio.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016 р.